

Старообрядці Харківської губернії в 1825–1855 рр.: статевікова структура

Єремєєв Павло

Єремєєв Павло. *Старообрядці Харківської губернії в 1825–1855 рр.: статевікова структура.* Стаття присвячена дослідженню специфіки статево-вікових характеристик старообрядницького населення Харківської губернії. Виявлений вплив особливостей правового статусу старообрядців та змін у державній статистиці на співвідношення статей серед офіційно зареєстрованих старовірів. Охарактеризовані регіональні особливості впливу цих факторів на древлеправославних християн Слобожанщини. Проаналізована вікова структура старообрядницького населення губернії.

Ключові слова: старообрядництво, демографічні характеристики, статистика, Харківська губернія.

Єремєєв Павел. *Старообрядцы Харьковской губернии в 1825–1855 гг.: половозрастная структура.* Стаття посвящена исследованию специфики половозрастных характеристик старообрядческого населения Харьковской губернии. Выявлено влияние особенностей правового статуса старообрядцев и изменений в государственной статистике на соотношение полов среди зарегистрированных староверов. Охарактеризованы региональные особенности влияния этих факторов на древлеправославных христиан Слобожанщины. Проанализирована возрастная структура старообрядческого населения губернии.

Ключевые слова: старообрядчество, демографические характеристики, статистика, Харьковская губерния.

Yeremieiev Pavlo. *The Old Believers of Kharkiv province (1825–1855): sex and age structure.* The paper is devoted to the study of sex and age structure of the Old Believed population of Kharkiv province. The influence of the features of legal status of Old Believers and the changes of statistics on the sex ratio among registered Old Believers is detected. The regional features of the demographics of the Old Believed population of Kharkiv province are explored. The age structure of the Old Believed population of the region is analyzed.

Key words: Old Belief, demographics, statistics, Kharkiv province

Старообрядництво (старовір'я, древлеправослав'я)*, що виникло у Московському царстві в середині XVII ст. у зв'язку з неприйняттям частиною духовенства та мирян реформ патріарха Никона, надалі справило величезний вплив на політичну, економічну, культурну історію Російської імперії [див: 3; 16; 17; 18]. При цьому, хоча Слобожанщина за своїм значенням для старообрядництва не могла конкурувати з такими центрами «старої віри», як Іргиз чи російське Помор'я, її місце в історії древлеправослав'я не варто недооцінювати. Чугуївський старообрядницький монастир був найбільшим центром безпопівського напрямку старообрядництва на Лівобережній Україні [1, с. 82-86], Харківщина знаходилася на шляху між найбільшими старообрядницькими центрами (Стародубщиною та Доном, Москвою і Білою Криницею), завдяки чому слобідські старовіри забезпечували зв'язок між ними [13, с. 108-109; 22, с. 4].

Статевікова структура населення є однією з типологічних ознак, що характеризують демографічні процеси у суспільстві і, одночасно, виступають серйозним фактором суспільного життя. Метою даного дослідження є виявлення динаміки статево-вікових характеристик старообрядницького населення Харківської губернії** та визначення факторів, що на неї впливали. Досягнення даної мети передбачає також визначення специфіки статево-вікової структури старообрядницького населення регіону у порівнянні з населенням Харківської губернії в цілому, а також у порівнянні з аналогічними характеристиками старообрядницького населення інших регіонів Російської імперії.

В якості хронологічних рамок дослідження були обрані роки правління Миколи I в Російській імперії, що позначилися посиленням державного тиску на «стару віру» і, одночасно, стали періодом істотних соціально-економічних зрушень в житті Російської імперії [3, с. 284-303; 4, с. 33-36]. Враховуючи вищесказане, дослідження статево-вікової структури старообрядницького населення Харківської губернії в рамках даного періоду можна вважати частиною розробки більш широкої наукової проблеми – впливу різних факторів на демографічні характеристики традиційної конфесійної групи. Це, в свою чергу, створює передумови для подолання описового вивчення історії конфесії та введення в науковий обіг не тільки нових історичних джерел, а й методів їх інтерпретації.

* Деякі дослідники вказують на наявність відмінних смислових відтінків у термінах «древлеправослав'я», «старообрядництво» та «старовір'я» (див. напр.: Кудрявцев Ю. Старовер и старообрядец: оценка в терминах? / Ю. Кудрявцев // Труды по русской и славянской филологии: лингвистика. – Новая серия IV: Русские староверы за рубежом. – Тарту, 2000. – С. 75-84). Однак, враховуючи, що загально визнаний варіант розмежування цих понять відсутній, а дана проблематика безпосередньо не входить до предмету дослідження, автор використовував ці терміни як синоніми.

** До 1835 р. Харківська губернія називалася Слобідсько-Українською.

Статевікові характеристики старообрядницького населення Харківської губернії до сих пір практично не були предметом наукових досліджень. Щоправда, останнім часом з'явилася низка робіт, що торкаються, серед іншого, статевікової структури старообрядницького населення Стародубщини, Подунав'я, Карелії [див.: 6; 23; 24]. Однак, як буде показано нижче, низка закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків, котрі зумовлювали специфіку статевікових характеристик старообрядницького населення, до сих пір залишалися невиявленими.

Основою джерельної бази даного дослідження стали матеріали державного обліку старообрядців регіону, що концентрувалися у Канцелярії харківського губернатора і нині зберігаються у Державному архіві Харківської області. Для наочності статевікових характеристик старообрядницького населення регіону скористаємося методами обчислення співвідношення статей та побудови статевікових пірамід. Співвідношення статей доцільно характеризувати у вигляді пропорції: чисельність жінок на 100 чоловіків. Даний показник для старообрядницького населення Харківщини протягом досліджуваного періоду коливався в межах 95-108 і в середньому становив 101 (дод. 1).

Ці дані різко контрастують зі співвідношенням чисельності чоловіків і жінок серед старообрядців Російської імперії в цілому, серед яких частка жінок була значно більшою. Так, серед зареєстрованих у 1837 р. старовірів Російської імперії на 449 269 чоловіків припадало 524 753 жінок, тобто співвідношення становило 100:117, а в середньому протягом досліджуваного періоду на 100 чоловіків-старообрядців доводилося, приблизно, 115 жінок [підраховано за даними: 2, с. 138-179, 375, 446-448]. Ці показники суттєво перевищують демографічну норму для закритого традиційного суспільства, у якому співвідношення чоловіків та жінок може коливатися у межах 100-110 [23, с. 194-195]. Зокрема, для всього населення Російської імперії в середині XIX ст. на 100 чоловіків припадало 102,5 жінки, для жителів Харківської губернії співвідношення чоловіків та жінок у 1845 р. становило 100:102 [5, с. 76].

Доревольційний дослідник М. В. Варадінов пояснював непропорційно високу частку жінок серед зареєстрованих старообрядців Російської імперії тим, що «жінки легше піддаються сторонньому впливу, особливо, якщо цей вплив супроводжується таємничістю і заборонаю; жінки, між нашими простолюдинами більш неосвічені» [2, с. 182]. Якщо відкинути негативні оцінки (зокрема, щодо освіти, рівень якої серед старообрядців, в тому числі і жінок, традиційно був вищим, ніж серед представників офіційної церкви) [25, с. 142-187], в цілому можна погодитися, що феномен жіночої релігійності міг бути одним з найважливіших факторів, що обумовив чисельну перевагу жінок у середовищі гнаного старообрядництва. Адже як зазначають сучасні психологи, жіноча психологія більш сприйнятлива до релігійного впливу [26, с. 119-120]. Це могло позначитися в ситуації, коли в умовах посилення державного тиску на старообрядництво багато старообрядців

стали приховувати свою віру. Цілком можливо, що в за цих обставин жінки, в цілому більш релігійні, частіше були схильні відкрито заявляти про свої релігійні погляди, навіть незважаючи на загрозу гонінь.

Однак, на нашу думку, ще однією причиною чисельної переваги жінок серед старообрядців був традиційний поділ праці за принципом статевої приналежності, відповідно до якого зовнішня по відношенню до сім'ї господарська діяльність була справою чоловіків, а домашнє господарство – справою жінок. У цих умовах чоловік сильніше, ніж жінка, відчував на собі тиск державних обмежень старообрядництва, що могло спонукати чоловіків частіше за жінок приховувати свою приналежність до «старої віри».

Нарешті, причиною переважання жінок серед старообрядців Росії також могли бути міграційні процеси. Російські старообрядці протягом своєї історії виявляли високу ступінь мобільності, і в разі, якщо гоніння ставали нестерпними, були готові переселитися за тисячі верст, в тому числі, за межі імперії. А для переселенських спільнот характерно переважання чоловічого населення [23, с. 197-200]. В результаті, серед зареєстрованих старообрядців Росії, звідки йшли мігранти, чисельність чоловіків зменшувалася.

Таким чином, непропорційно висока частка жінок серед старообрядців Російської імперії в цілому пояснювалася особливостями «жіночої релігійності», традиційним поділом праці за принципом статевої приналежності та міграціями. При цьому перші два фактори впливали не стільки на реальну кількість чоловіків і жінок серед старообрядців, скільки на результати державного обліку старовірів.

Виникає питання, чому ж серед старообрядців Харківської губернії частка жінок була меншою, ніж серед старообрядців Російської імперії загалом, чому перелічені вище фактори діяли на Харківщині не так інтенсивно.

Для пояснення виявленої специфіки, на думку автора, необхідно розглянути її у більш широкому контексті. Якщо проаналізувати співвідношення статей серед старообрядців європейської частини Російської імперії, можна побачити, що особливо велика частка жінок була серед древлеправославних, що проживали у північних і центральних регіонах Росії. При цьому співвідношення статей серед старообрядців українських та білоруських губерній знаходилось в межах демографічної норми (дод. 2).

Для пояснення цього феномену можна висунути наступну гіпотезу. Саме центр і північ Росії були ядром, в якому зародилося й зміцніло старообрядництво, саме тут старовіри були особливо сильні. Відповідно, і увага чиновників до старообрядництва у центральних та північних регіонах європейської Росії була більшою, адже «стара віра» була тут більш серйозною проблемою, ніж, наприклад, у Харківській, Київській або Мінській губерніях. В умовах миколаївських гонінь на «стару віру» це означало посилення репресій [3, с. 284-303]. В результаті, з північних і

центральної Росії активніше йшов потік міграцій. Крім того, тут у старовірів було більше стимулів приховувати свою віру. А як зазначалося вище, особливості гендерної психології та розподіл праці за принципом статевої приналежності призводили до того, що ці стимули сильніше впливали на чоловіків, ніж на жінок. На Харківщині приховування віри також мало місце, але його масштаби були значно меншими [15, с. 202-203]. Відповідно, і фактори, що зумовлювали непропорційно велику частку жінок серед офіційно зареєстрованих старообрядців Російської імперії, на Харківщині діяли меншою мірою.

Слід зазначити, що хоча співвідношення статей серед старообрядців регіону ніколи не виходило за межі демографічної норми, протягом досліджуваного періоду цей показник зазнав досить серйозних змін. В 1825 р. серед офіційно зареєстрованих старообрядців Харківської губернії на 100 чоловіків припадало 108 жінок, а в 1855 р. – лише 95. Причому чітко виражене падіння частки жінок починається у другій половині досліджуваного періоду: на початку 1840-х рр. (див. дод. 1)

Подібна тенденція може видатися парадоксальною, адже, як було зазначено вище, із посиленням державних утисків «старої віри» зростала інтенсивність дії факторів, котрі призводили до збільшення частки жінок серед офіційно зареєстрованих старообрядців. Оскільки протягом правління Миколи I масштаби державних утисків дравлеправослав'я зростали [3, с. 284-303; 4, с. 33-36], в тому числі і на Харківщині [21, с. 77-78], здавалося б, частка жінок серед місцевих старовірів має збільшитися за рахунок виходу зі «старої віри» значної маси чоловіків (в цілому, менш релігійних та більш залежних у своїй трудовій діяльності від зовнішніх умов). Однак статистика малює прямо протилежну картину: частка жінок зменшується. Причому, така сама динаміка спостерігається і щодо старообрядництва Російської імперії в цілому: якщо в 1825 р. серед безповітців Російської імперії на 100 чоловіків припадало 124 жінки, в 1837 – 125, то в 1846 р. – лише 119. Отже, як і у випадку з Харківським регіоном, у загальноросійському масштабі частка жінок серед старообрядців починає зменшуватися на межі 1830-х – 1840-х рр. [підраховано за даними: 2, с. 138-179, 375, 446-448] Таким чином, ми маємо справу з чітко вираженою закономірністю, що вимагає інтерпретації.

На нашу думку, виявлена тенденція може бути пояснена тим, що паралельно із посиленням державних утисків старої віри, в роки правління Миколи I поступово зростає увага державних чиновників до обліку старообрядців. Причому найбільш активно цей процес став проходити після 1841 р., коли міністром внутрішніх справ Російської імперії став Л. О. Перовський. Під його керівництвом дослідження всіх ввірених міністерству частин управління, в тому числі і з питань «розколу», систематичними [2, с. 443]. Це позначилося і на характері збору статистичних матеріалів щодо старообрядців у Харківській губернії. Якщо раніше відомості про старообрядців та інших релігійних

дисидентів, які надавалися нижчими інстанціями, найчастіше механічно компілювалися вищими, то з 1841 р. вони стали перевірятися, порівнюватися з даними за минулі роки, й у випадку різкого збільшення або зменшення кількості старовірів на певній території, у нижчій інстанції писалися запити з метою з'ясування причин різкого коливання чисельності старообрядців. Більше уваги стали приділяти і своєчасності надходження статистичних даних про старообрядців [7–12]. В результаті, все більше старообрядців поступово потрапляють до поля зору державної влади, починають реєструватися у так званих «розкольніцьких відомостях».

Однак, чіткість реєстрації чоловіків та жінок дещо відрізнялася: як зазначає О. А. Пригарін, стосовно реєстрації жінок писарі частіше допускали недбалість [23, с. 222]. Іменні списки старообрядців слободи Покровської Куп'янського повіту Харківської губернії свідчать, що подібна ситуація мала місце і на Слобожанщині: через недбалість чиновників при складанні відомостей жінки частіше ніж чоловіки зникали з іменних списків, а потім з'являлися в них [14, с. 23].

В результаті, деяке покращення обліку старообрядців торкнулося, в першу чергу, чоловіків: більш соціально активних, а, отже, і більш «помітних» для місцевих чиновників. Облік жінок також покращувався, але в меншій мірі. Таким чином, хоча поступове збільшення державних утисків «старої віри» було фактором зростання частки жінок серед старовірів, але збільшення уваги державних чиновників до обліку старообрядців діяло у протилежному напрямку. На Харківщині вплив останнього фактору на статевовікову структуру старообрядницького населення виявився сильнішим. В результаті, ми спостерігаємо зменшення частки жінок серед зареєстрованих старообрядців Харківської губернії.

Переходячи до проблеми співвідношення чисельності різних вікових груп серед старообрядців Харківської губернії в 1825–1855 рр. слід зазначити, що даний показник не висвітлювався в узагальнюючих статистичних джерелах досліджуваного періоду. Щоправда, у розпорядженні дослідників є іменні списки старообрядців окремих поселень регіону.

Проведений автором аналіз іменних списків старообрядців слободи Покровської Куп'янського повіту показав, що у 1828 р. серед старовірів населеного пункту співвідношення дітей (1-15 років), дорослих (16-50 років) та людей похилого віку (51 і старше) становило, відповідно, 75:78:19 (у відсотках – 44:45:11). Таким чином, ми маємо справу з прогресуючим типом відтворення населення, при якому питома вага вікової групи 16 – 50 років становить близько 50% і при цьому помітна різка перевага вікової групи 0-14 років над групою 50 років і старше. Це наочно демонструє статевовікова піраміда старообрядницького населення слободи Покровської, для якої характерні широка основа (яку утворює висока частка дітей) і вузький шпилеподібний верх (мала частка тих, хто

доживає до похилого віку) (Дод. 3). Таким чином, для старообрядців слободи Покровської були характерні типові у традиційному суспільстві високий рівень народжуваності та смертності. Середній вік старообрядців слободи на 1828 р. становив 23,65 років у чоловіків і 22,7 років у жінок. У списках 1828–1835 рр. максимальний зафіксований вік у чоловіка – 88 років, у жінки – 82 роки.

Безумовно, вікова структура, характерна для однієї старообрядницької общини, не може бути автоматично перенесена на все старообрядницьке населення регіону, тому робота з іменними списками старообрядців інших населених пунктів регіону на предмет виявлення їхнього вікового розподілу може стати перспективним напрямком подальших досліджень окресленої проблематики. Однак можна припустити, що характерне для слободи Покровської співвідношення чисельності вікових груп, все-таки, було типовим для старообрядців Слобожанщини. Адже навіть в кінці XIX ст. для старообрядців Харківської губернії залишалася характерною традиційна вікова структура [підраховано за: 20, с. 286-287]. А оскільки загальною тенденцією демографічних процесів в епоху модернізації є перехід від традиційного, прогресуючого, до стаціонарного, а згодом – і до регресивного типу відтворення, зафіксований щодо старообрядців кінця XIX ст. традиційний тип відтворення скоріш за все був характерний і для більш раннього періоду.

Таким чином, можна зробити висновок, що специфіка статевікової структури старообрядницького населення Харківської губернії була зумовлена взаємопереплетенням низки факторів. Особливості правового статусу старообрядців в Російській імперії, утиски «старої віри», що посилювалися протягом досліджуваного періоду, призводили до приховування віри значною кількістю старообрядців та їхніх міграцій на окраїни та за межі імперії. Внаслідок особливостей жіночої психології, специфіки розподілу праці за гендерним принципом, ці фактори більшою мірою торкнулися чоловіків, що сприяло зростанню частки жінок серед старообрядців. В той же час, на Харківщині інтенсивність дії цих факторів була меншою, адже внаслідок периферійного розташування регіону приховування віри тут хоча й мало місце, але не набуло такого поширення, як в центрі та на півночі Росії. Можливо, меншими були і масштаби міграцій. Крім того, якщо збільшення утисків старообрядництва, сприяло зростанню частки жінок серед офіційно зареєстрованого старообрядницького населення, то поступове покращення якості обліку древлеправославних християн, що особливо активізувалося на початку 1840-х рр., діяло у протилежному напрямку. Адже у поле зору офіційної статистики краще потрапляли чоловіки. На Харківщині дія цього фактору виявилася визначальною, в результаті чого з початку 1840-х рр. серед офіційно зареєстрованих старообрядців регіону частка жінок починає скорочуватися. Що стосується вікової структури старообрядницького населення Слобожанщини, слід зазначити, що вона відображала традиційний тип відтворення населення.

Торкаючись перспектив подальшої розробки даної проблематики, слід зазначити, що наведені у даній статті міркування стосуються у першу чергу специфіки виявлених статевікових характеристик офіційно зареєстрованих старообрядців регіону. Питання про віковий розподіл та співвідношення статей серед таємних старовірів Харківської губернії потребує подальших досліджень. Крім того, висловлена в даній статті гіпотеза про вплив поліпшення якості обліку старообрядців на зростання частки чоловіків у офіційних даних про старовірів вимагає подальшої перевірки. Перспективним напрямком дослідження даної проблематики, на нашу думку, можуть бути мікроісторичні дослідження, зокрема, аналіз іменних списків старообрядців з метою з'ясування закономірностей їхнього формування.

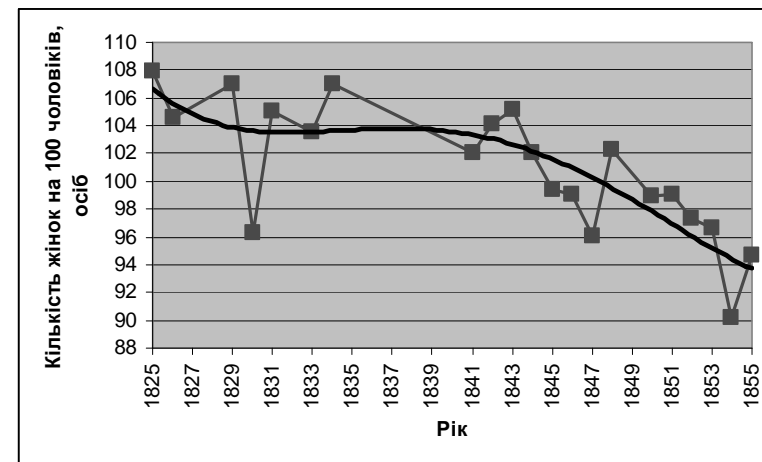
Література

1. *Безгодов, А.* Христиане-поморцы Украины: краткий обзор и постановка вопроса / А. Безгодов // Старообрядничество Украины та Росії: минуле та сучасне: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2004. – С. 82-86.
2. *Варадинов, Н.* История МВД. В 8 кн. / Н. Варадинов. – Кн. 8. История распоряжений о расколе. – СПб., 1863.
3. *Василенко, Н.* Раскол / Н. Василенко // Энцикл. словарь / Изд. Ф. Брокгауз, И. Ефрон. – СПб., 1899. – С. 284-303.
4. *Водолазко, Н.* Старообрядчество в царствование Николая I (по материалам «Собрания постановлений по части раскола 1858 г.») / Н. Водолазко // Старообрядчество: история, культура, современность: Тезисы. – М., 1998. – С. 33-36.
5. *Военно-статистическое обозрение Российской империи.* В 17 т. / Изд. по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Ген. Штаба. – Т. 12. Ч. 1. Харьковская губерния / Сост. Ген. штаба капитан В. И. Мочульский. – СПб., 1850.
6. *Волошин, Ю.* Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) / Ю. Волошин. – Полтава, 2005.
7. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 122. – Спр. 67. О раскольниках и скопцах, проживающих в губернии, 1840 г. – 96 арк.
8. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 130. – Спр. 42. Сведения о раскольниках, проживающих в губернии, 1842 г. – 102 арк.
9. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 142. – Спр. 6. Сведения о раскольниках, проживающих в губернии, 1844 г. – 100 арк.
10. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 146. – Спр. 1. Сведения о раскольниках и скопцах, проживающих в губернии, 1846 г. – 105 арк.
11. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 147. – Спр. 95. О предоставлении губернатору всех дел о раскольниках, 1847 г. – 20 арк.
12. *ДАХО.* – Ф. 3. – Оп. 150. – Спр. 17. Сведения о раскольниках и скопцах, 1846 г. – 93 арк.
13. *Емельян Пугачев на следствии:* Сб. док. и материалов / Сост. Р. Овчинников, А. Светенко. – М., 1997.

14. *Еремеев, П.* Старообрядческое население слободы Покровской Купянского уезда Харьковской губернии: численность, конфессиональный, сословный и половозрастной состав (1825 – 1855 гг.) / П. Еремеев // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2011. – Вып. 8. – С. 19-28.
15. *Єремєєв, П.* Динаміка чисельності та конфесійного складу старообрядницького населення Харківської губернії в 1840-х – першій половині 1850-х рр. / П. Єремєєв // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 14. – С. 197-207.
16. *Карцов, В.* Религиозный раскол как форма антифеодального протеста в истории России. В 2 ч. / В. Карцов. – Ч. 1. – Калинин, 1971.
17. *Карцов, В.* Религиозный раскол как форма антифеодального протеста в истории России В 2 ч. / В. Карцов. – Ч. 2. – Калинин, 1971.
18. *Керов, В.* Всеблагийший изрядного тшания труд: у истоков трудовой этики старOVERОВ / В. В. КерОВ // Труды по русской и славянской филологии. – Новая серия IV: Русские старOVERы за рубежом. – Тату, 2000. – С. 46-57.
19. *Обухович, С.* Старообрядчество Самаро-Саратовского Поволжья второй половины XIX – начала XX вв.: вклад в экономику и культуру края: автореф. дис... канд. истор. наук / С. Обухович. – М., 2008.
20. *Первая* Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / Под ред. Н. Тройницкого. – Т. 46. Харьковская губерния. – СПб., 1904.
21. *Потоцкий, В.* Очерк истории старообрядчества Харьковской губернии / В. П. Потоцкий // Липоване. – 2008. – Вып. 5. – С. 77-88.
22. *Потоцький, В.* Релігійне сектантство в Харківській губернії (1861–1917): дис.... канд. истор. наук / В. Потоцький. – Харків, 2004.
23. *Пригарин, А.* Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. / А. Пригарин. – Одесса-Измаил-Москва, 2010.
24. *Ружинская, И.* Старообрядчество Олонецкой губернии в конце XVIII – середине XIX века: численность, расселение, состав: дис.... канд. истор. наук / И. Ружинская. – Петрозаводск, 2002.
25. *Таранец, С.* Проблемы воспитания и образования детей старообрядцев в XVIII – начале XX вв. / С. Таранец // Судьба старообрядчества в XX – начале XXI вв.: история и современность: Сборник научных трудов и материалов / Ответ. ред. и состав. С. Таранец. – 2009. – Вып. 3. – С. 142-187.
26. *Шудрик, И.* Социально-психологическая детерминация религиозности / И. Шудрик // Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования / Под общ. ред. П. Т. Петрюка, Р. Б. Брагина. – Харьков, 2006. – Т. 4. – С. 119-120.

Додатки

Додаток 1.

Співвідношення статей серед старообрядців Харківської губернії⁵

⁵ Побудовано за даними: ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 67. – Спр. 235. – Арк. 72-79, 181-182; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 75. – Спр. 281. – Арк. 62-64; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 79. – Спр. 269. – Арк. 52-55; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 87. – Спр. 25. – Арк. 2-4; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 91. – Спр. 34. – Арк. 50-52; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 99. – Спр. 327. – Арк. 46-47; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 103. – Спр. 47. – Арк. 61-62; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 103. – Спр. 47-а. – Арк. 61, 63; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 103. – Спр. 47-а. – Арк. 61, 63; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 122. – Спр. 67. – Арк. 57; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 130. – Спр. 42. – Арк. 86; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 130. – Спр. 133. – Арк. 82; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 138. – Спр. 19. – Арк. 75; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 142. – Спр. 6. – Арк. 92-93; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 146. – Спр. 1. – Арк. 97-98; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 150. – Спр. 17. – Арк. 84-85; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 158. – Спр. 4. – Арк. 89-90; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 166. – Спр. 2. – Арк. 65-68; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 170. – Спр. 9. – Арк. 58-62; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 174. – Спр. 4. – Арк. 67-69; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 175. – Спр. 260. – Арк. 65-68; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 178. – Спр. 250. – Арк. 47-50; ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 182. – Спр. 155. – Арк. 55-58.